

Antični spor pesnikov in filozofov (Estetika in etika)

SIMON MACUH

POVZETEK

Antično estetiko predstavljajo v glavnem trije večji modeli: Platonov, Aristotelov in Plotinov.

Platonova pozicija je reakcija na grško klasično tragedijo in pesništvo. Njegova trilogija o Sokratovi usodi je pravzaprav neke vrste "antitragedija". Takšna forma vsebuje aspekte, ki težijo proč od zastarele morale, ki sloni na suženjstvu osebnosti kot intelekta. Precej podobno pozicijo o umetnosti najdemo tudi pri Aristotelu.

Eno skupino smo pravkar predstavili in na drugi strani lahko najdemo prav tako številne zagovornike pesništva. Eden takih zagovornikov je Aristofan, ki se brani na teoretični ravni. Za filozofe je bila karakteristična njihova teoretična moč in konsistentnost. Na račun te polarizacije sem opisal znani spor med pesniki in filozofi.

Tukaj pridemo do točke teorije. S tega gledišča lahko vidimo, da teoretično to ni estetski problem, ampak problem z moralno kompetenco. Aktualna estetika ima vedno moralne attribute. Estetika v tej vlogi poskuša doseči določen družbeni ali celo politični vpliv. Ta pojav je značilen za današnje dni, kot v vseh zgodovinskih valovih.

Danes poznamo tisoč načinov, kako vplivati z estetskimi komponentami na javno življenje.

ABSTRACT

THE DISPUTE BETWEEN PHILOSOPHERS AND POETS (AESTHETICS AND ETHICS)

Antique aesthetics is largely represented by three major models: from Plato, Aristotle and Plotinus.

Plato's position is a reaction to Classical Greek tragedy and poetry. His trilogy on the fate of Socrates is in fact a kind of "anti-tragedy". It contains aspects that move away from contemporary traditional morality which relied upon a slavery of the individual person and intellect. Aristotle held a quite similar position about art.

On the other hand, we can also find many supporters of poetry. One of them is Aristophanes, who resists on a theoretical level. Theoretical strength and consistence were characteristic of the philosophers. On the basis of this polarisation, I will describe the long-standing dispute between philosophers and poets.

We have come now to a point of theory. Theoretically this problem is not one of aesthetics, but a problem involving moral competence. Actual aesthetics has always had moral attributes. Aesthetics in this role strives to achieve some social or even political impact. The phenomenon is as significant today as in all prior historical periods. Today we are aware of thousands of means to influence public life via postulates of aesthetics.

ZAČETKI GRŠKE KULTURE

V začetku drugega tisočletja pred našim štetjem lahko govorimo o sorodnih civilizacijah, ki so zasedale področja Sredozemlja, Egejskega sveta ter se širile prek Rodosa in Cipra vse do Mezopotamije. Kultura se je prenašala po trgovskih poteh, ki so povezovala te dežele z Mezopotamijo. Največ dokazov za to dajejo podobnosti v arhitekturi, ki so jih opazili pri arheoloških izkopavanjih. Družba je v začetku še brezrazredna in se deli na rodove. Nekje od 14. do 11. stoletja pr. n. št. se pojavi mikensko kraljestvo. Mikenski svet ni bil veliko drugačen od porečnih civilizacij Bližnjega vzhoda. Prebivalci so se v glavnem ukvarjali s poljedelstvom, v palači pa so se opravljale administrativne dejavnosti, ki so določale plačevanje davkov podložnikov. Dobrine so po večini rabile za vzdrževanje dovolj močne vojske. Sprva je bila monarhija volilna, kasneje pa so odvzeli vojaškemu plemstvu pravico do potrjevanja kralja, da bi s tem zmanjšali možnost špekulacij in utrdili avtoriteto obstoječe oblasti. Palača je urejala poveljstvo nad vojsko, opremljenost, nabore, ekonomijo, davščino ter religiozno življenje. Kralj je tudi čarovnik, gospodar časa ter svečenik.¹ Tako zasnovano kraljestvo je bilo vse bolj podobno orientalskim absolutnim monarhijam. Moč na celotnem ozemlju je utrjeval sistem kraljevih palač, po katerem se je širila monarhova oblast. Na vsakem dovolj velikem področju, ki so ga na novo osvojili, so postavili palačo in nadzor nad ozemljem je bil hitro vzpostavljen.

Kljub svoji moči pa Mikenci niso mogli vzdržati pritiska indoevropskih plemen, ki so prihajala z ravnin južne Rusije in Balkana (okoli 1200 do 1000 pr. n. št.). Njihova prednost je bila v močni vojski, bojevittem temperamentu, sodobnejšem orožju (puščica in lok, kopje, sekira), še posebej pa so blestele njihove bojne vprege.² Košček za koščkom so krhali mikensko ozemlje, dokler niso celotno kraljestvo razbili do tolikšne mere, da se je moralo v ekonomskem smislu povrniti v povsem običajno poljedelsko skupnost. Rodovne strukture znotraj družbe so se porazgubile in nastali so prvi zametki sveta, ki niso več poznali delitve dela, podrejanja eliti, težnje po združevanju oblasti v eni osebi in podobno.

S tem je nastala dovolj ugodna podlaga, za razvoj kulture. Umetniško ustvarjanje se je prenašalo z ustnim izročilom. Pisava je bila nekaj časa nepomembna, kajti tiste vloge, ki jo je pisava imela pri kraljevi administraciji, ni imela več, zato je enostavno izginila.

Vzporedno z umetnostjo se je razvijal jezik. Iz jezikov, ki so jih govorila različna plemena, se je počasi začel oblikovati enoten jezik. Grki začnejo ponovno uporabljati

¹ Kretska legenda govori o kralju Minosu, ki se v votlini na Idu vsakih devet let podvrže preskusu z Zevsom in s tem preskusi svojo kraljevsko moč (v *Odiseji*, XIX, 179).

² Konj je bil tudi simbol moči, podzemnih voda, rodovitnosti, spodnjega sveta ter vetra, viharja, nevihte. S to simboliko je ustvarjen lik boga Pozejzona - pol človeka, pol konja.

pisavo v 9. stoletju pr. n. št. Tokrat jo prevzamejo od Feničanov. Med prva zapisana dela sodijo Homerjeve in Hesiodove pesnitve. Družbeni smoter pisave se povsem spremeni. Pisava postane sredstvo, s katerim se širijo najsplošnejši vidiki političnega in družbenega življenja; pisava postane orodje širših množic.

ČAS MITOV

Eden tipičnih pojavov razmišljanja te družbe je mitologija, ki poskuša razjasniti vprašanja, katera so si ljudje zastavljali ob raznih pojavih v naravi in družbi. Je odraz najzgodnejše forme mišljenja. Koncept razmišljanja ni objektivni, saj pesništvo postavlja resnico v svet božanstev, demonov in misterioznega. Največkrat se opira na izkušnje ljudi, ki so v družbi nekaj pomenili, njim pa se priključi še povsem neselekcioni-rani principi, ki so se v danih situacijah vgnezdili v družbeno zavest.

Najstarejši pesniški jezik bil jezik pesniškega eposa. Pesniki so dobesedno uročili svoje občinstvo. Prepričani so, da prihaja njihov navdih od samih božanstev, skrivnostnih sil in ga imenujejo "nagovor" Muz. Muze so prisotne povsod, zato lahko razode-nejo pesniku vsakršne skrivnosti:

*"Zdaj pa povejte še Muze, v olimpskih domovih živete,
ve ste boginje, povsod pričujoče, in vse vam je znano,
pevci pa slišimo le glas, sami ne vemo ničesar..."*³

Najočitnejši primer mitološkega pesnjenja so orfične teogonije in kozmologije, Homerjeva epika, medtem ko Hesiod že loči med pesništvom, ki je navdahnjeno od Muz, in pa pesništvom, ki je produkt pesnikovega lastnega razmišljanja. Po drugi strani so torej pesniki tisti, ki ustvarjajo iz sebe, vendar jih pri tem vodi božanski navdih. Znan je tudi lep Demokritov izrek o božanskem navdihnjenju pesnikov:

*"Kar napiše pesnik po zamaknjenju in po svetem navdihnjenju, je gotovo lepo."*⁴

V dialogu *Ion* pa o tem piše tudi Platon:

*"Prav tako tudi muza najprej sama navdihne pesnike, in ko so sami polni boga, navdihujejo še druge, in tako se plete veriga. Zakaj vsi dobri pesniki, epski kakor lirski, ustvarjajo vsa ta prelepa dela ne iz umetnosti, temveč v stanju navdiha in obsede-nosti."*⁵

Homer in Hesiod

Čeprav sta Homer (okoli 800 pr. n. št.) kot Hesiod (okoli 700 pr. n. št.) starejša od orfikov, se njuna misel že odmika od najtemelnejših mitoloških momentov, saj pesnitve niso več tako naturalistično usmerjene.

Homer v svojih pesnitvah ne izhaja iz same zgodovine mikenske tradicije, toda zdi se, kot da ima nenehno pred očmi to obdobje kot vzor, kot tisto čudovito junaško obdobje. Zelo hitro spoznamo lik junaka, ki je slika te preteklo dobe. Homerjeve pesnitve opisujejo določene cikle okoli kakšnega pomembnega dogodka. Kot podlago jemlje zgodovino, vendar se zgodovinska dejstva spremenijo v temo epskega cikla. Ta vsebina fantazijsko presega tisto, kar se je resnično zgodilo, zato dobi posamezno dejanje pogosto povsem drugačno podobo od dejanske. Epski cikli se med sabo vsebinsko povezujejo, tako da se vseskozi ohranja rdeča nit zgodbe.

Za *Iliado* je značilna odločno izražena vojaška narava in močno povzdignjen lik

³ Homer, *Iliada*, II, 484-492.

⁴ Anton Sovre, *Predsokratiki*, SM Ljubljana 1988, stran 222, fragment 250.

⁵ Platon, *Ion*, 533D.

Ahila, medtem ko iz Odiseje diha mirnejša podoba, ki je močno obrnjena h grški pokrajini (zahodna Grčija). V teh elementih se kaže odsev naselitvenega gibanja v tistih časih na grških tleh, ki je bilo povezano tudi s številnimi spopadi.

Homerjevi pesnitvi sta za dolgo ostali zgled kasnejšim pesnikom, katerih pesnitve so bile prav tako priljubljene. Vse te pesnitve so tudi osnova, iz katere so črpali kasnejši pisci tragedij v 5. in 4. stoletju pr. n. št.

Hesiod je didaktični pesnik, kar pomeni, da se njegove pesnitve od epskih razlikujejo v tem, da ne slonijo toliko na ljudskem izročilu, ampak je že mogoče čutiti nauk in osebnost pesnika. Tudi dogodki, ki jih didaktične pesnitve opisujejo, so bolj konkretni. Hesiodovo pesništvo je polno takšnih dogodkov in mnogi se nanašajo nanj osebno.

Hesiod je poskušal preseči Homerjevo pesništvo. Na eni strani se pri njem kaže čisti tekmovalni duh, na drugi strani pa najdemo že docela teoretično kritiko. Dejansko ima Hesiodovo pesništvo diametralni položaj nasproti Homerjevemu.

Hesiodov spis *Teogonija* je poskus sistematizacije antične mitologije.⁶ Čeprav se Hesiod ukvarja z mitologijo in poskuša pisati o tem, kako so nastali Zemlja, Nebo, Morje, kako so se iz njih rodili bogovi in zasedli Olimp, skuša biti pri tem objektivni. Raznim mitološkim elementom skuša najti določeno mesto in pri tem uporablja svojevrstno metodo. Hesiod pa je že delno kritičen do pesniškega jezika. Pravi namreč, da lahko pesniki govorijo laži, ki so podobne resnici, lahko pa govorijo tudi samo resnico:

*"Znamo povedati mnogo laži vam, podobnih resnici,
znamo, če hočemo, tudi povedati zgodbe resnične!"*⁷

Opazka je namenjena Homerjevim epom, vendar kot taka še nima namena moralno kritizirati pesništva, kadar se oddaljuje od dejstev, ampak namišljene vsebine zgodb.

Klasična doba grške kulture in nastop filozofije

Z razvojem družbe nastopi novo obdobje. Prej bronasto je nadomestila železna doba in dobo herojev doba geometrije in racionalnega razmišljanja. Bogovi postajajo vse bolj ločena sfera od vsakdanjega življenja. Pojavi se bolj globoka razplatenost realnosti nasploh. Znotraj družbe ima vsakdo svojo funkcijo. Tako imamo, na primer v Atenah, kjer se vplivi mikenskega obdobja še najbolj ohranijo, poleg vladarja še polemarcha, kot glavnega vojskovodjo, versko obredje opravljajo svečeniki. Ljudje v razmišljanju niso več tako zagledani v naravo; nastane predmet *sophia*,⁸ ki ni več del *physis*, ampak sveta ljudi. Ta novi vidik mišljenja je plod celotnega toka zgodovine. V družbi so silnice razmišljanja vedno bolj porazdeljene, s tem pa tudi bolj kontrastne. Soočanja nasprotij so pogosto pripeljala do sporov, vendar so po drugi strani ravno potencialna nasprotja primorala ljudi k razmišljanju. Ker je bila prej avtoriteta enega tako mogočna, so se tudi ljudje razumsko raje podrejali, sedaj pa so se nasprotniki izenačili, zato ni čudno, da postajajo govorniški dvoboji vse bolj priljubljeni.

Zanimivo je pogledati tudi mestno strukturo; če so bile prej zgradbe zgoščene okrog kraljeve palače, so sedaj zgrajene okoli javnega prostora (*Hestia koiné*), kjer se razpravlja o skupnih problemih meščanov. Mesto je bilo obdano še z obzidjem, ki je varovalo prebivalce pred vpadi, pa tudi zaključevalo skupnost v neko celoto.

⁶ Grški zgodovinar Herodot (*Zgodovina*, II. 53.) zaradi tega daje pohvalo Homerju in Hesiodu, da sta dala grškim bogovom imena.

⁷ Hesiod, *Teogonija*, 1-115.

⁸ To se je zgodilo na pragu 7. stoletja pr. n. št.

Ko se pojavi polis,⁹ se nove strukture družbenega življenja še bolj utrdijo. Najvišjo moč predstavlja govorno argumentiranje. Govor postane protislovno razpravljanje, diskusija, ki zahteva občinstvo kot razsodnika. Politika in *lógos* sta v tesnem razmerju. Kot služi govor za razpredanje in analiziranje politične doktrine, po drugi strani pa sta ravno retorika in sofistika pričeli z analizo samega jezika. Aristotel na primer poleg tehnike prepričevanja uvaja logiko resničnega, možnega in sklepanja sploh.

V polisu zasebnost domala izgine. Vsakršno dogajanje ima vsaj potencialni družbeni status, saj govorniki za svoje argumentiranje lahko vzamejo katerikoli družbeni element. Takšen razvoj demokratizacije je imel odločilen vpliv na intelektualni razvoj. V kulturo se vključuje čedalje širši krog ljudi.¹⁰ Podobno je s pisavo, saj vse več ljudi zna pisati.

Sedaj lahko razumemo potrebo po izdaji zakonov, ki se pojavijo v tem obdobju. Pravo postavlja vsakogar v enak položaj pred drugim, vendar zakoni še vedno ohranjajo kanček idealne vrednote, ki naj bi odražala sveti red kozmosa.

Anaksimander, Ferekides in Heraklit so izdali prve knjige. Njihova ambicija je bila, da bi lastna dognanja odkrili tudi drugim, pa naj bodo to kozmološka, astronomska dognanja, matematične teorije, naravoslovna opažanja in podobno. Resnica modreca je razodetje neke višje dejanskosti, vendar nima več mistične vrednosti, kot jo je imelo, dokler so bili čuvarji višjih resnic zgolj svečeniki ali kralj. Kanček misterioznosti še ohranjajo orakliji in prerokbe v templjih. Olimpijski bogovi so postali domena in grška mitologija postane uradna religija, ki se je primerno distancirala od posvetnih zadev. Tudi v tem segmentu vlada politični "racionalizem".

Namen religioznost in modrecev je bil preobraziti človeka kot člana družbe. Višje se je kdo lahko povzdignil v modrosti, več skrivnosti mu je bilo razkritih. Filozofija nadomesti tradicionalne oblike iskanja modrosti prek misterijev, nosi pravzaprav dvojno vlogo: na eni strani niha med morjem duhovnih skrivnosti in na drugi med popularnim javnim razpravljanjem. Tako poznamo filozofe, ki so se radi zapirali v skrivnostne ezoterične misli. Druga skrajnost pa so tisti, ki so neprestano polemizirali v javnosti. Sofisti pa so se povsem integrirali v javno življenje ter ponujali svoje znanje komurkoli za denar. Tako je tudi filozofija na eni strani lahko skoraj čista politična teorija ali nasprotno - pot iskanja v samoti in skozi kontemplacijo.

Zanimivo je pogledati, kako se je spremenila etika. To nam najbolje predstavlja primer vojaka. Na eni strani imamo homerskega junaka, odličnega voznika bojnega voza. Njegovi podvigi so junaško ter individualno dejanje, ki ga opravlja z ekstremno drznostjo in z veliko vojaškega srda. Vojak državljan pa mora vsako željo po junaštvu premagati. Njegov cilj ni, da bi zmagoval sam, ampak da bi se kar najbolje vključil v skupinski boj. Izurili so ga, da ostane v bojni črti in se bori z ramo ob rami ter pazi, da ne zapusti svojega mesta. Bojevnikova vrlina je sedaj obvladovanje samega sebe, hladnokrvnost in zaviranje vsakršnih nagonskih vzgibov. Takšna moralna drža je veljala v celotni družbi, kar je pomenilo zavračanje tradicionalne aristokratske usmerjenosti h krepitvi moči posameznikov in njihovem povzdigovanju nad ljudstvo. V praksi se je to kazalo kot preziranje tistih, ki so na vsak način hoteli prodrati v ospredje, razkošje pogrebni svečanosti, pretirano izkazovanje čustev, pretirana samozavest tistih, ki so imeli določene privilegije in podobno. V zgodovino tistega časa so se s takšno etično strogostjo gotovo najbolj zapisali Špartanci.

⁹ Med 8. in 7. stol. pr. n. št.

¹⁰ Zgled za to nam je lahko Homerjevo pesništvo; najprej je bila to dvorna poezija, nato pa se razširi med ljudstvo kot praznična poezija, saj so pesnitve največkrat recitirali ob posebnih priložnostih.

Med prve grške modrece šteje sedem modrih.¹¹ Njihova naloga je bila začrtati meje nove grške znanosti znotraj vseh plasti družbe. Vidni so njihovi prispevki pri nastajanju prava, še posebej Solon. Zakonodaja je izrinila tradicijo osebnih ali plemenskih maščevanj. Pojem bratstva se poskuša razširiti na vse državljane, ne le na krvno sorodstvo. Začetkov prava pa ni mogoče razumeti brez zunanje religiozne klime.

Spremembe v družbi so tudi povzročile, da se je spremenil pogled na umetnost, še posebej na pesništvo, kajti poezija je po svojem načinu izražanja najbližja filozofiji in končno se je vseskozi ohranjalo največ pisnih virov. Antična poezija ima svojevrsten status zaradi več dejavnikov. Medtem ko je bila likovna umetnost precej neproblematična, so kritike na račun pesnikov vse pogostejše. Poezija kot mit (Homer, Iliada, Odisėja) je odsev preživetega obdobja. V demokratični Grčiji ni več posluha za iracionalne pulzije pesnikov, kajti na pohodu sta znanost in modrost. Povedati pa je tudi treba, da so bili Grki zelo samozadosten narod in se niso kdo ve koliko ozirali na to, kaj se dogaja okoli njih:

*"Grki, ti pač! Njim dala ja Muza talent in zgovornost,
drugega nič v mislih jim ni ko čast le in slava."*¹²

Orientalni koncept umetnosti v tistem času je slonel na povsem drugačnih temeljih. Pri njih je umetnost v službi religije in obredov. Umetnost ostaja v domeni avtoritet širše skupnosti. Grška umetnost je individualistična. Že Homer predstavlja pesnika kot osebnost, čeprav njegovo navdahnjenje prihaja od Muz. Svoboda izražanja se še samo povečuje in končno se mora religiozni moment umakniti filozofiji in politiki.

Naslednji moment predstavlja sama estetska misel, ki je prefinjeno prepletena s filozofijo. Antična estetika še nima izoblikovanih objektivnih meril pri ocenjevanju lepega, ampak se kriteriji oblikujejo vzporedno s splošnim družbenim stanjem. Ker je to čas, ko se v družbi najpogostejše govori o morali, smo priča pojavu, ko se najpogostejše kategorije estetskega (red, proporcionalnost, harmonija, mera...) navezujejo na moralo. Temu pojavu bi lahko rekli estetizacija dobrega.

Rojstvo antične estetike predstavlja pravzaprav spor med pesniki in filozofi. Pesnikom se največkrat očita ravno moralna neprimernost njihovih del. V družbi, ki je že okusila resnico, kakršno podaja znanstveni pristop, je iracionalna resnica pesnikov nekaj, kar kvari družbo.

Razvoj kritike pesništva

Ksenofan Kolofonski in Heraklit Efeški

Med najzgodnejšimi predstavniki, ki kritizirajo pesništvo, sta bila Ksenofan in Heraklit. Oba slonita na razumski poziciji.

Ksenofan (okoli 546 pr. n. št.) je bil tudi sam pesnik. Hodil je od kraja do kraja in tako spoznal različne poglede ljudi. Z izkušnjami, ki jih je dobil, si je lažje izoblikoval lastno pozicijo do Homerja in tudi do Hesioda. Očita jima, da s svojo pomehkuženo umetnostjo vzpodbujata ljudi k nezdravim dejanjem, ki so škodljiva tako za njih, kot za okolico:

*"Vse sta bogovom natvezla Hesiodos, prej še Homeros."*¹³

Ksenofan je najraje uporabljal ostre in posmehljive bodice. Ni se bal govoriti proti prevzetnim veljakom ali proti nerazumnosti ljudi, ki verjamejo v božanske like junakov, bil pa je za enakopravnost ljudi in za svobodomiselnost.

¹¹ V to skupino spada več kot sedem modrecev, vendar se zaradi tradicionalne vrednosti ohranja ta izraz.

¹² Horac, *Pismo o pesništvu (De arte poetica epistula ad Pisones)*, 320.

¹³ Anton Sovre, *Predsokratiki*, str. 67, fragment 16.

Heraklit (okoli 500 pr. n. št.) se v marsičem ne strinja s Ksenofanom. Najbolj ga moti njegova svobodomiselnost in privrženost demokraciji, saj je bil aristokrat. Oba pa imata podobno mnenje o pesnikih. O njih meni Heraklit naslednje:

*"Kopica znanja še ne prinese sprevidnosti: ko bi jo, bi bila oplemenitila Hesioda in Pitagoro in Ksenofana in Hekataia; zakaj le eno je modro: spoznati razumno voljo, ki krmari vse skozi vse."*¹⁴

Platon

Platonovega mesta v antični filozofiji ni treba posebej prikazovati. Bil je velik filozof, ki je imel tudi močan družbeni vpliv. Njegova razlaga poetičnega je bila precej kompleksna.

Preden se je začel ukvarjati s filozofijo, je tudi sam pisal tragedije. Sokratovi vplivi so ga kasneje privedli do odločitve, da je postal filozof, vendar ni takoj spremenil mnenja o pesništvu. V dialogu Ion in še kje priznava pesnikom njihov talent, vendar se v dialogu Država njegovo mnenje radikalno spremeni. Omeni sicer, da s težkim srcem obsoja pesnike, vendar tega problema zaradi resnice ne more zaobiti. Njegova kritika pa je bolj namenjena posledicam, ki jih povzročajo pesniki s svojimi pesnitvami, kot pesnikom samim, kot sta to pred tem počela Ksenofan in Heraklit. Nemoralni nauki bi lahko na primer zmedli otroke, ki poslušajo neprimerne zgodbe:

*"To so zgodbe, ki so jih napisali Hesiod in Homer ter drugi pesniki. Kajti ti so pripovedovali in pripovedujejo ljudem zgodbe, ki so si jih izmislili. (...) Če nekdo v svoji zgodbi slika bogove in heroje kot v bistvu slabe, kakor slikar, ki naslika podobo, ki ni podobna izvirniku."*¹⁵

Prav tako lahko spletke, ki so polne čustev, omehčajo borbenost in pogum čuvarjev Države:

*"Potemtakem moramo odstraniti tudi vse strašne, grozo zbujajoče izraze, kakor so 'Kokit', 'Stiks', podzemeljski, brezkrvni in drugi, ob katerih se vsi, ki jih slišijo, zgrozijo. Morda so dobri v kakšnem drugem pogledu, mi pa se bojimo, da ne bi čuvarji zaradi tega strahu postali preveč razdražljivi in mehkužni."*¹⁶

Na koncu VII. knjige Države Platon očita pesnikom, da se pogosto zadržujejo po domovih družbenih veljakov, kjer jim le-ti izkazujejo čast in jim podarjajo dragocena darila, medtem ko jim pesniki prepevajo himne in slavo, med drugim pa veljaki raje poslušajo nasvete pesnikov, kot tistih, ki o vladanju res nekaj vedo:

*"Zato nam tragedija upravičeno velja za zakladnico modrosti, Evripid pa posebej za njen vrh (...), ker je izrekel globokoumno misel: tirani so modri, ker se družijo z modrimi. In očitno misli z modrimi ljudi iz njihove okolice. Da in tiraniada velja njemu in drugim pesnikom za božansko in ne vem kakšno vse. (...) Toda po drugih državah se svobodno gibljejo, zbirajo okoli sebe ljudi, najemajo za uprizoritve svojih del igralce z lepimi, izdatnimi in prepričljivimi glasovi ter zvablajo države v demokratijo in tiranido."*¹⁷

Realnost, ki jo izražajo umetniki (pesniki, slikarji...) je subjektivna, kajti omejuje se le na tisto, kar lahko umetnik zazna s svojimi čutili. Naša čutila pa nas lahko varajo. Umetniki so tudi posnemovalci in na določen način prevaranti, zato so ljudje, ki jim verjamejo, naivni. Umetniška realnost je tretjerazredna. Prava Resnica je prisotna samo

¹⁴ Anton Sovre, *Predsokratiki*, str. 78, fragment 75.

¹⁵ Platon, *Država*, DZS, Ljubljana 1976, II. knjiga, 17. poglavje, str. 93.

¹⁶ Platon, *Država*, III. knjiga, 2. poglavje, str. 101.

¹⁷ Platon, *Država*, VIII. knjiga, 18. poglavje, str. 294.

v svetu idej. Naš svet je le posnetek idealnega sveta, tako so dela pesnikov posnetki posnetkov.

Pesniki dosegajo svoje učinke tako, da v svojih delih združujejo racionalno z iracionalnim. Ljudje pa so za te učinke zelo dovzetni, ne da bi o njih veliko razmišljali. Platon deli človeško dušo na tri dele: razumskega, srčnega in čustvenega. Poezija vznemirja ravno čustveni del duše in povzroči, da želje in strasti vladajo našemu duhu, namesto da bi bil njegov vladar razum:

*"Če pomisliš: tisti del duše, ki ga pri nesreči, ki nas zadene, skušamo obrzdati, ki mu ne dovolimo, čeprav si njegova narava to želi, da stoka in toži - ta del duše pesnika razveseljuje in zadovoljuje; naš po naravi najplemenitejši del pa popušča v budnosti nasproti solzavemu delu, ki ni dobro vzgojen in ne pozna dovolj svojih dolžnosti; misli namreč, da ni sramota gledati tuje bolečine, hvaliti tuje ljudi sočustvovati, ko se prepustijo žalosti, čeprav bi hoteli veljati za prave može; narobe, v veselju nad tem vidi celo korist, zato ne želi obsoditi celotne pesnitve, ker bi tako ostal brez zadovoljstva, kajti le malo ljudi si je na jasnem o tem, da uživanje v tuji bolečini nujno vpliva na lastna čustva; kdor dopušča, da se mu razvije sočutje do tuje bolečine, ga ob lastni bolečini le s težavo kroti."*¹⁸

S temi svojimi očitki je Platon pripeljal spor med pesniki in filozofi do najvišje točke. Za nas pa je pomembno, da ne pozabimo, da takšna stališča zavzema predvsem zaradi Resnice, skozi katero je edino mogoča idealna Država. Nekje v globinah svoje duše pa Platon zavedno ostaja poet.

Aristofan

Aristofan (okoli 445 do 385 pr. n. št.) je znan po svojih političnih komedijah. V njih je zajemal aktualne dogodke z namenom, da bi opozoril na preuranjene družbene spremembe in na večne konflikte. Liki njegovih komedij tvorijo zelo pisano družino. Rad stopi na prste razvajenim meščanom, sprijenim veleposestnikom, bolj pa mu je všeč podeželje, kjer ljudje še znajo živeti mirno in po pravih načelih. Aristofan je zagovornik stare morale.

Čeprav obsoja nevestne uradnike in podkupljive govornike, s tem ne poskuša rušiti demokracije kot take, ampak se postavlja na stran ljudstva, ki je včasih preveč prizanesljivo in zaupljivo. Prav tako ne odobrava tradicionalno zakoreninjene prevlade moških nad ženskami, kar postavlja Aristofana med najbolj napredne avtorje tistega časa.

Glede na vsebino del poskuša Aristofan tudi v jeziku ostati blizu ljudem. Njegove komedije so polne ljudskih fraz in podob, ki jih uspešno vključuje v dialoge.

Ravno takšen odnos kaže Aristofan v svoji kritiki poezije. V delu Praznokalke tesmoforij opisuje, kako Euripides s svojimi tragedijami neprimerno postavlja ženske v neroden položaj. Ko si možje ogledajo katero od Euripidovih del, kjer so ženske označene kot tiste, ki jim nikakor ne gre zaupati, pregledajo vse kotičke v hiši, da bi našli ženinega ljubčka. Bolj resno problematiko izpostavi v komediji Žabe. Za to delo se je odločil ob smrti Euripida in Sofokla (okoli leta 405 pr. n. št.). Prva kritika je namenjena samovoljnim oblastnikom, ki so kratili pravice državljanov. Glavno (literarno) kritiko pa najdemo v delu, kjer Aristofan opisuje tekmovanje med Aishilom in Euripidom za sedež najboljšega tragika v podzemnem kraljestvu. Doslej je na tem prestolu sedel Aishilos, sedaj pa mu hoče to mesto prevzeti pred kratkim umrli Euripid. Pri tem uporablja najštevilnejše zvijače in sleparstva ter s svojo škodljivo novo umetnostjo poskuša

¹⁸ Platon, *Država*, X. knjiga, 7. poglavje, str. 336.

preseči Aishilovo zdravo, pa čeprav naivno mojstrstvo. Aishilova obramba, ki je v bistvu Aristofanova kritika, je, da na oder postavlja zaljubljene ženske, ki so nezveste svojim možem, ter da mlade uči čvekati v prazno, namesto da bi se ukvarjali z resnim delom. Razsodnik Dionisos je spor končal tako, da je obema tragikoma velel, naj postavita na tehtnico vsak svoje verze; ceneni Euripidovi verzi zletijo v zrak, medtem ko tehtna Aishilova govorica potegne skodelico na tehtnici na tla. Za nagrado Dionisos napoti Aishilosa v Atene, da prevzgoji norce, kakršnih je v Atenah na pretek, Aishilos pa sam izbere Sofokla za svojega namestnika na prestolu prvega tragika v podzemnem kraljestvu.

Aristofan v svoji kritiki, ki je ena najstarejših literarnih kritik, pokaže, kakšne so bile želje atenskega občinstva glede umetnosti na koncu 5. stoletja pr. n. št. Ta poteza predstavlja začetek širše teoretične zasnove, ki v tistem času najbolj zaživi pri Aristotelu.

BIBLIOGRAFIJA

Anton Sovre, *Predsokratiki*, SM, Ljubljana 1988.

Platon, *Država*, DZS, Ljubljana 1976.

Kajetan Gantar, *Literarni leksikon*, DZS, Ljubljana 1985.

Več avtorjev, *Zgodovina grške književnosti*, MK, Ljubljana 1966.